

Türkiye’de Tarımsal Destek Politikaları

Abdülkadir C VAN¹

Özet

Tarım destek politikaları tüm dünyada liberalleşme trendine rağmen etkinliğini sürdürmektedir. Özellikle gelişmiş birçok ülkede tarım halen en çok kollanan sektör olarak varlığını devam ettirmektedir. Ancak destekleme/kollama derecesi tarım alt sektörlerinde üretim dallarında oldukça büyük farklılıklar arz etmektedir. Bu çalışmada sektörün ekonomik/politik büyüklüğü ile desteklenme, kollanma oranı arasında doğrusal olmayan bir ilişki olduğu varsayılan Becker modeli test edildi. Türkiye’deki tarıma bağlı 12 üretim dalının verileri bu modeli doğruladı. Ayrıca ülke geliri arttıkça ve seçimlere yaklaştıkça tarım üretim dallarının daha fazla desteklenmesi sonucu bulundu.

Anahtar Kelimeler: Tarım destek politikaları, Baskı Grupları.

JEL Kodları: Q1, H5.

Agricultural Subsidy Policies in Turkey

Abstract

Even though there has been a strong liberalization trend all over the world agricultural protectionist policies still sustain. Especially in developed countries agriculture continues to be the most protected sector of economy. However, protection level has shown great variations among subsectors of agriculture. In this study we test Becker Hypothesis which presumes a non-linear relationship between protection level and sector size. The data of 12 subsectors of Turkish agriculture has confirmed Becker Hypothesis predictions. In addition to that the study concludes that as the country gets wealthier and the election year gets closer, the protection levels of all agriculture subsectors rise.

Keywords: Agricultural subsidy policies, Special interest groups.

JEL Codes: Q1, H5.

¹ Doç. Dr., Fatih Üniversitesi Ekonomi Bölümü, B Çekmece İstanbul, email: kcivan@fatih.edu.tr

G R

Dünyanın hemen her ülkesinde devletler piyasalara de i ik yöntemlerle müdahale etmektedirler. Stigler-Peltzman-Becker gelene indeki modellere göre bu müdahaleler kendi menfaatlerini maksimize eden bireyler, firmalar gibi ekonomik varlıkların etkile imlerinin sonucunda ekillenir. Meslek, ya , gelir seviyesi gibi de i ik özelliklerine göre sınıflanmı olan bireyler ve gruplar kendi refah seviyelerini artırmak için politik baskı olu tururlar. Bu gruplar arasındaki rekabet vergi, te vik ve di er politikaların ekillenmesini sa lar. Son yıllarda tüm dünyada devletlerin piyasaların üzerindeki etkisinin azaldı ını gözlemlemekle birlikte tarım alanında birçok devletin halen piyasalara a ırlıklı olarak müdahale etti ini görüyoruz. Bu müdahaleler de genellikle yurtiçi üreticilerin gümrük vergileri, kotalar ve di er politikalarla korunması ekinde ortaya çıkmaktadır.

Enteresan bir ekinde di er alanlarda serbest ticaretin en büyük savunucuları olan ülkeler aynı zamanda tarım sektöründe serbest ticaretin önüne en büyük engelleri koyanlardır. Birçok geli mi ülke yurtiçi tarım üreticilerini yüksek gümrük vergileri, kotalar ve di er destek mekanizmaları ile dünya piyasalarına kar ı korumaktadırlar. OECD ülkeleri 1986-1988 yılları arasında tüketiciler ve vergi verenlerin cebinden tarım üreticilerine yıllık ortalama 298 milyar dolar transferde bulunmu lardır. (Brooks 2003) Bu transfer miktarı ülkelerin ortalama olarak toplam GSYH'larının %2.3'üne kar ılıklı gelmektedir. 2002 yılında bu rakam 318 milyar dolara yükselirken GSYH'daki oranı %1.2'ye dü mü tür.

Geli mi ülkelerin tarıma vermi oldukları bu destek genellikle geli mekte olan ülkelerin daha hızlı kalkınmalarına engel olarak görülmektedir. IMF, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü gibi kurulu lar sık sık geli mi ülkeleri tarım politikalarını liberalle tirmeleri konusunda uyarmaktadırlar. Zengin ülkelerdeki tarım desteklerinin azaltılması gerekti i konusunda herkesin hemfikir oldu u söylenebilir. Bunun fakir ülkelerin oldu u kadar zengin ülkelerin de sosyal refahını artıraca ı birçok ekonomist ve politika yapıcı tarafından dile getirilmektedir. Ancak son olarak Cancun ve Hon Kong'daki Dünya Ticaret Örgütü görüşmelerinde de bu konuda bir ilerleme kaydedilemi tir. Tarımdaki korumacı politikaların bu konuda uluslararası baskıya ra men süreklili ini koruması ekonomistlerin uzun zamandan beri dikkatini çekmi tir ve konu üzerinde önemli sayıda çalı ma yapılmı tir.

Tarım alanındaki desteklere ayrıntılı olarak baktı ımızda alt sektörler ve ülkeler arasında önemli farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Yapılan birçok

ara tırmaya göre(Bale ve Lutz, 1981, Krueger vd., 1998 Schiff ve Valdes, Anderson ve Hayami, 1986) geliri daha fazla olan ülkeler tarım sektörünü daha yüksek oranda desteklemektedirler. Tarım ürünlerinin bu ülke vatandaşlarının bütçelerindeki paylarının nisbeten düşük olması, tüketicilerin yüksek fiyatlara karşı daha az duyarlı olmaları sonucunu doğurmuştur. Tüketim talebi daha az esnek olunca fiyatların yükselmesi sonucunu doğuran korumacı düzenlemeler politik olarak daha katlanabilir olmaktadır.

Ancak tek başına kişi başına gelir seviyesi tarım destekleri konusunda ülkeler arasındaki farkları açıklamaktan oldukça uzaktır. Nisbeten homojen özelliklere sahip OECD ülkelerinde bile önemli farklılıklar gözlemlenmektedir. Örneğin Yeni Zelanda çiftçilerinin gelirlerinin yaklaşık %3’ü korumacı politikalarından, gerisi serbest piyasa dinamiklerinden kaynaklanırken bu rakam Norveç’te %69 Türkiye’de %20 ABD’de ise %18 olmaktadır. Görüldüğü gibi ülkeler arasında destekleme farkını açıklamakta kişi başına gelir yetersiz kalmaktadır. Ayrıca aynı ülke içinde de iktisadi üretim dallarına yapılan destek miktarlarında da önemli farklar gözlemlenmektedir. Örneğin Türkiye’de 1986-2005 yılları arasında süt üreticilerinin gelirlerinin yaklaşık olarak %49’u devlet desteğinden kaynaklanırken bu rakam koyun üreticilerinde sadece %13’te kalmaktadır².

Korumacı politikalar arz ve talep esneklikleri düşük ve de üretimde ihracat veya ithalatın oranı yüksek olan sektörlerde daha fazla gözükmektedir (Gardner, 1987). Gardner (1987) aynı çalışmada desteklenen sektördeki birim firma büyüklüğü ve coğrafi yolla bağlantı arttıkça destek oranının da yükseldiğini sonucuna ulaşmıştır. Benzer şekilde Bassi ve Mehdi (2001) de sektörün coğrafi yolla bağlantısının destek miktarını artırdığını bulmuşlardır, ancak onların çalışmasında birim firma büyüklüğü ile destek arasında bir ilişki gözükmemektedir. Swinnen vd.(2000) ise olguya farklı bir açıdan yaklaşmış ve tarımdaki desteklerin hükümetler tarafından gelir dağılımındaki eşitsizliği gidermek için uygulandığını sonucuna ulaşmıştır.

Bu çalışmada, desteklenecek üretim dalının büyüklüğü ile destek miktarı arasındaki ilişki test edilecektir. Becker (1983) modeline göre desteklenen üretim dalının büyüklüğü ile destek oranı arasında doğrusal olmayan bir ilişki vardır. Üretim dalı büyüdükçe politik güçleri ve lobi faaliyetleri de büyür,

---

² Bu paragraftaki rakamlar OECD’nin Tarım Destekleri (Agricultural Support Estimates) adlı verisetinden alınmıştır. Verilerin toplanması hakkında daha detaylı bilgi için bakınız. Portugal (2005) <http://www.oecd.org/dataoecd/36/47/1937457.pdf>

dolayısıyla destek oranı artar ancak üretim dalı belli bir büyüklüğe ulaştığında koordinasyon faaliyetlerindeki problemler politik gücü zaafiyete uğrattır. Ayrıca üretim dalının dışındaki diğer bireyler ve varlıklar (tüketiciler, vergi ödeyenler) genelde yapılan desteklerden zarar görmektedirler. Dolayısıyla önemli bir büyüklüğe ulaşan üretim dalına muhalefet de büyüyecek ve daha organize hale gelecektir ki bu da grubun politikaları etkileme gücünü azaltacaktır. Sonuç olarak Becker (1983) modeline göre çıkar gruplarının optimum bir büyüklüğü vardır.

Bu çalışmada Becker modelindeki optimum çıkar grubu büyüklüğü hipotezi Türkiye'deki 12 tarımsal üretim dalının verileri kullanılarak test edilmektedir. Bu çerçevede tarımsal üretim dallarının kanuni düzenlemelerle korunma/kullanma oranları arasındaki farklar incelenmektedir. Çalışma sonucunda tarımsal destek düzenlemelerinin dinamiklerinin daha iyi anlaşılması amaçlanmaktadır. Düzenlemelerin doğası daha iyi anlaşılabilirdiğinde amaca uygun daha rafine düzenlemeler dizayn edilebilecektir.

Çalışmanın geri kalan kısmı üç şekilde organize olmuştur: 2. bölümde teorik çerçeve, 3. kısımda verilerin tanıtımı ve ampirik metodoloji yer almaktadır. 4. kısımda ampirik çalışmanın sonuçları ve tartışılacak yer almaktadır. 5. kısımdaki ise sonuç ve önerilerle birlikte makale sona ermektedir.

TEORİK ÇERÇEVE

Bu çalışmada Becker'in çıkar grupları modelini kullanılacaktır. Bu modele göre çıkar grupları politik etki elde edebilmek için para ve zaman harcayarak birbirleriyle rekabet etmektedirler. Politikacı ve bürokratların rolü ise çıkar gruplarının rekabetinin sonucunda oluşan dengenin iyletini yürütmekle sınırlıdır. Aslında Becker politikacı ve bürokratların da kendi çıkarlarını maksimize etmeye çalışacaklarını kabul etmekle beraber, modelde politika yapıcıların rolleri analitik kolaylık için sınırlı tutulmuştur.

Modeli analitik olarak basit tutmak için birbiriyle rekabet eden yalnızca iki grup olduğu varsayılmıştır. Birinci grup devlet politikaları ile desteklenen, diğer grup ise bu desteği finanse etmek için vergilendirilen gruptur. Destek miktarı iki grubun politik etkilerinin bir fonksiyonudur.

$$D = D(P_d, P_t)$$

D: Destek miktarı.

P_d: Desteklenen grubun politik etkisi.

P_v: Vergilendirilen grubun politik etkisi.

Desteklenen grubun politik etkisi bazı de i kenlere ba lıdır. Politik etki elde etmek için yapılan çalı malarda ölçek ekonomilerinin varoldu u dü ünülmektedir. Bu ölçek ekonomisi fırsatlarını de erlendirerek politik gruplar büyüklüklerinin küçük oranda artırarak politik etkilerini büyük miktarlarda artırabilirler. Ancak grup büyüdükçe bedavacılık (free rider) problemi etkisini göstermeye ba layacaktır. Büyük gruplarda koordinasyon ve kontrol problemleri ortaya çıkaca ndan grup üyeleri lobicilik faaliyetlerinde eskisi kadar etkin ve aktif rol almamaya ba layacaktır. Bu iki zıt yönlü faktör çıkar gruplarının optimum bir büyüklü ü olması gerekti i sonucunu do urmaktadır. Ekonometrik analizlerde bu teorik optimum büyüklü ü çıkar grubunun ekonomik büyüklü ü ve bu ekonomik büyüklü ün karesi açıklayıcı de i kenler olarak kullanılarak hesaplanmaya çalı ılacaktır.³

Çalı mada bu day, domates gibi üretim dalı seviyesinde analizler yapılacaktır. Ancak bu üretim dalları sadece kendi politik güçlerinden de il aynı zamanda tarım sektörünün genel politik gücünden de pozitif olarak etkilenecekleri varsayıldı ndan ekonometrik analizlerde tarım sektörünün politik gücü de açıklayıcı de i ken olarak kullanılacaktır.

Çıkar grupları modelinde gruplar arasındaki rekabet çok önemli bir yer tutar. Bir gruba verilen destek ba ka bir gruptan toplanan vergilerle ya da desteklenen grubun yapımı oldu u ürünleri tüketenlerin ödeyece i yüksek fiyatlarla finanse edilecektir. Bu durumda destek politikalarından etkilenen vergi veren grup (ya da olması gerekenden daha yüksek fiyat ödeyen tüketici grup) destek miktarını azaltmak için politik güç kullanacaktır. Ancak genelde desteklenen grup finanse edici gruptan çok daha küçük oldu undan finanse eden gruptaki ki i ba ina dü en vergi desteklen gruptaki ki i ba ina destekten çok dü ük olmaktadır⁴. Bu da korumacı politikaların devamında önemli rol oynamaktadır. Ancak desteklenen grup büyüdükçe finanse eden gruptaki ki i ba ina dü en vergi oranı da yükselmektedir. Bu da vergilenen grubun da lobicilik faaliyetlerini hız verip politikalarda etkin olmasını sonucunu do urmaktadır. Bir ba ka deyi le grup büyüklü ü arttıkça gruba kar ı olan

³ Her ne kadar Grossman ve Helpman (1994) sektör büyüklü ünün önemli olmadığını, ilgili de i kenin sektörlerin yaptığı lobicilik faaliyetleri oldu unu söyleseler de bu çalı mada lobicilik faaliyetlerinin sektör büyüklü ü ile do ru orantılı oldu unu dü ünmektedir.

⁴ Her ne kadar Türkiye’de tarım sektöründe çalı an insan sayısı tüm nüfusun önemli bir kısmını olu turuyorsa da analizler üretim dalı seviyesinde yapıldı ndan yukarıdaki önerme geçerli sayılabilir.

muhalefet de artacağından destek miktarı azalabilecektir. Fakat bu durum grup ancak belli bir büyüklüğe ulaştıktan sonra gerçekleşecektir. Bu da çıkar gruplarının optimum bir büyüklüğe ulaşması gerektiğini göstermektedir.

Modelde göre destek miktarı sadece rekabet eden grupların mutlak çıkarlarına değil aynı zamanda vergi toplamının teknik olarak etkinliğine de bağlıdır. Eğer bir malın talebi esnek değilse vergiden kaynaklanan sosyal refah kaybı da az olmaktadır. Ayrıca bir malın tüketiminin bütçesinde küçük bir yer tekil ediyorsa, genellikle mala olan talep esnek değildir. Tarım ürünleri zengin ülkelerde genellikle fertlerin bütçelerinin nisbeten küçük bir kısmını oluştururlarından ki bu nedenle gelirler yüksek olduğu ülkelerde tarım desteklerinin yüksek olması beklenir.

Her ne kadar modelde politika yapımcılar değil iki grup arasındaki rekabetin sonucunda oluşan denge konumunun teknik yürütücüleri olarak varsayılacak olsa da onların da kendi çıkarlarını maksimize ettiklerini düşünmek yanlıştır. Politikacıların çıkarlarının önemli bir kısmını ise yeniden seçilmek oluşturur. Bu yüzden politikacıların yeniden seçilmek için destek uygulamalarını kullanacakları düşünülebilir. Her ne kadar her destek uygulaması finansmanını gerektirse de ve bu finansmanının sonunda başka bir grup tarafından ödenecek olsa da, politikacılar finansman mekanizmasını geciktirecek enstürmanlara sahiptirler. Seçimden önce artırılan fındık alım fiyatlarının kısa vadede yükseltilecek vergilerle veya yüksek tüketici fındık fiyatlarıyla finanse edilmesi gerekmez. Finansman bono tahvil türü enstürmanlarla sağlanabileceği için bu desteklere muhalefet de gecikebilir. Dolayısıyla destek miktarının seçime yaklaştıkça artacağı öngörülebilmektedir.

Özetlemek gerekirse aşağıdaki model ekonometrik olarak test edilecektir.

$$\begin{aligned} \%PSEP_{it} = & \beta_0 + \beta_1 UD_{it} + \beta_2 UD2_{it} + \beta_3 TD_{it} + \beta_4 \\ & GSYH_t + \beta_5 TUD_t + \beta_6 TUD2_t + \beta_7 SCM_t + \varepsilon_{it} \end{aligned}$$

DE KEN	Beklenen aret
Ba mlı De i ken: %PSEP : Üretim dalındaki çiftçilerin kanuni düzenlemelerden dolayı elde etti i gelirin toplam gelirlerine oranı	
Ba msız De i kenler	
UD : (Üretim dalındaki yurtiçi üretim büyüklü ü de eri)/GSYH	+
UD2 : [(Üretim dalındaki yurtiçi üretim büyüklü ü de eri)/GSYH] ²	-
TD : (Üretim dalındaki yurtiçi tüketim de eri)/GSYH	-
GSYH : Ki i ba ma dü en gelir	+
TUD : (Tüm tarım sektöründeki yurtiçi üretim de eri)/GSYH	+
TUD2 : [(Tüm tarım sektöründeki yurtiçi üretim de eri)/GSYH] ²	+
SCM : En yakın genel seçime yıl olarak yakınlık	-

VER SET VE AMP R K METODOLOJ

Çalı mada Türkiye’de 1985-2004 yılları arasında bazı tarımsal üretim dallarında üreticilere yapılan destek verileri kullanılmı tır. Bu veriler OECD’nin tarım kesiminde üreticilere ve tüketicilere yapılan transferleri içeren OECD Üretici ve Tüketici Destek Hesapları (Producer and Consumer Support Estimates) adlı verisetinden elde edildi.. OECD bu verisetinde üye ülkelerin tarımsal sektörlerde üreticilere yapılan toplam transferleri hesaplamaya çalı maktadır. Bunun için Üretici Destek Miktarı (Producer Support Estimate; PSE) adlı bir de i ken belirlemektedir. OECD PSE’yi u ekilde tanımlamaktadır:

“Tarım sektöründeki politik ve idari düzenlemelerden kaynaklanan ve vergi ödeyenlerle ve tüketicilerden üreticilere yapılan gelir transferlerin toplamı PSE’yi olu turmaktadır.”

Bu tanıma ülkedeki fiyatlarla dünya piyasaları arasında fiyat farkı olu masını sa layan gümrük vs. düzenlemelerinden kaynaklanan, üreticilere ürün ve girdi bazında yapılan ödemelerden kaynaklanan, do rudan gelir deste inden kaynaklanan, ve de tarıma yapılan genel kaynak aktarımlarından kaynaklanan (tarımla ile ilgili ara tırma geli tirme faaliyetleri, e itim faaliyetleri, altyapı harcamaları vs) transfer harcamaları dahildir.⁵

⁵ Verilerin toplanması hakkında daha detaylı bilgi için bakınız. Portugal (2005) <http://www.oecd.org/dataoecd/36/47/1937457.pdf>

Ekonometrik analizlerde %PSE diye adlandırılan ve PSE'nin çiftçilerin toplam gelirine oranını gösteren de i ken kullanılacaktır.. Bir ba ka ifadeyle %PSE çiftçilerin toplam gelirlerinin ne kadarının politik düzenlemelerden kaynaklandı mı ne kadarının piyasa dinamiklerinden kaynaklandı mı ifade eden bir göstergedir. Yüksek %PSE de erleri yurtiçi üreticilerin devlet tarafından daha fazla kollandı ı anlamına gelmektedir.

OECD verisetinde birkaç husus dikkati çekmektedir. İlk olarak Türkiye'de tarım sektörüne yapılan destekler OECD ve Avrupa Birli i ortalamasının oldukça altında gözükmektedir. 1986-2004 yılları arasında Türkiye'de %PSE %20 iken AB'de %36, OECD genelinde ise %33 olmu tur. Öte yandan ABD (%19) ve Avustralya (%7) gibi ülkelere nazaran destek oranları yüksek kalmaktadır. Bir ba ka göze çarpan olgu da tarım desteklerindeki trend olarak ortaya çıkmaktadır. Türkiye'de tarım destek oranları 1986'dan 2004'e gelindi inde %15'ten %25'e yükselmişken OECD genelinde %39'dan %29'a AB genelinde ise %43'den %33'e dü mü tür. Tablo 1'de %PSE'deki de i im ve di er OECD ülkeleriyle kar ıla tırması ayrıntılı olarak verilmi tir.

Tablo 1: Bazı OECD Ülkeleri Tarım %PSE Oranları

	Türkiye	OECD	Avrupa Birli i	ABD	Kanada	zlanda	Japonya	Kore	Meksika	Yeni Zelanda	Norveç	sviçre
1989	18	32	29	22	27	72	57	75	11	3	65	68
1990	21	32	33	17	34	76	52	74	16	3	72	75
1991	29	35	39	17	36	77	52	74	25	2	72	75
1992	27	33	36	17	29	67	57	72	29	2	69	68
1993	23	35	38	18	25	60	58	73	30	2	69	73
1994	14	34	37	15	21	56	63	73	23	2	69	74
1995	13	31	36	10	20	54	62	72	-5	3	65	65
1996	16	29	33	14	16	57	58	64	5	2	66	69
1997	25	29	34	14	14	59	54	63	15	2	69	70
1998	26	33	37	22	17	66	58	56	18	2	71	70
1999	22	35	39	26	18	67	60	65	18	2	72	75
2000	21	33	34	24	20	61	60	67	24	1	67	72
2001	3	29	32	22	16	57	56	62	19	1	67	70
2002	20	31	35	18	21	67	58	65	26	2	74	73
2003	28	30	36	15	25	68	59	61	19	2	71	71
2004	25	29	33	16	21	63	58	63	12	2	67	68
Ortalama (1986-2004)	20	33	36	19	24	66	59	68	16	3	69	72

Ayrıca ölke içinde de de i ik üretim dallarının oldukça farklı oranlarda desteklendikleri göze çarpmaktadır. Süt üreticileri %49 oranında desteklenirken küçükbaş hayvancılık %13 oranında destek görmektedir. Ya tohumlarına destek oranı 1986'dan 2004'e gelindi inde %29'dan %23'e gerilerken rafine eker üretimindeki destek oranı %30'dan %63'e yükselmiştir. Tablo 2'de bu konunun detayları sunulmuştur.

Tarım desteklerinin içeriğine bakıldığında ise Türkiye ile AB ölkeleri arasında bir ayrıma gözlemlenmektedir. AB ölkeleri fiyata bağı olan desteklerden (genellikle gümrük düzenlemelerinden oluşuyor) girdilere bağı desteklere (ekilen dönüm başına, yetiştirilen hayvan başına vs.) yönelirken Türkiye'de farklı bir eğilim gözlemlenmektedir. Türkiye'de 1986 yılında toplam desteğin %75'i fiyata bağı destek %25'i girdilere bağı destek iken 2004 yılında girdilere bağı destek oranı %2'ye gerilemiştir. AB ölkelerinde ise 1986 yılında toplam desteğin %89'u fiyata bağı %6'sı girdilere bağı iken 2004 yılında fiyat bazlı desteklerin oranı %53'e düşmüştür ancak girdilere bağı destek oranı %37'ye yükselmiştir.⁶

Çıkar grubunun politik gücü arttıkça kendisini kollayıcı düzenlemelerin artması hipotezini test etmek için grubun politik gücünü ifade eden bir gösterge bulunması gerekmektedir. Zaman zaman politik gücü ölçmek için ilgili literatürde grubun ortaya koyduğu lobi faaliyetlerinin sayısı kullanılmaktadır. Ne yazık ki bu veri bu çalışmada kullanılacak ekliyle mevcut değildir. Ancak sektörün büyüklüğü ile yapıcı lobicilik faaliyetlerinin ve politik gücünün bağlantılı olması beklenmektedir. Bu yüzden ekonometrik analizlerde üretim dalının politik gücü yerine ekonomik gücü kullanılabilir. Üretim dalının ekonomik gücünü ölçmek için de üretim dalındaki toplam üretimin GSYH'a oranını kullanılmıştır.

Modelde kullanılan veriler ve elde edilen kaynaklar aşağıda özetlenmiştir.

(Üretim dalındaki yurtiçi üretim değeri)/GSYH: (OECD Tarım Destekleri 2005 verisi; GSYH: TC Merkez Bankası)

(Üretim dalındaki yurtiçi tüketim değeri)/GSYH: (OECD Tarım Destekleri 2005 verisi; GSYH: TC Merkez Bankası)

Kişi başına düşen gelir : (World Bank Development Indicators)

⁶ Tablo 3'te PSE'nin dağılımı ayrıntılı olarak verilmiştir.

(Tüm Tarım sektöründeki yerli üretim de eri)/GSYH : (World Bank Development Indicators)

Ürünlerin dı piyasalardaki fiyatı: (Food and Agriculture Organization of the United Nations FAOstat veriseti).

Çalı mada panel veri analizi tekni i kullanılmı tır. Panel veri analizlerinde zaman serileri ve yatay kesit verileri birarada kullanılmaktadır. Panel verilerini kullanmak hem gözlem sayısını artırmakta hem de birimler arasındaki farklılıklar ile zaman içerisinde ortaya çıkan farklılıkların birararada incelenmesine olanak sa lamaktadır. Tahminlerde temel olarak en basit panel analizlerinden olan sabit etkiler (fixed effects) modeli kullanıldı. Sabit etkiler modelinde gruplar arasındaki farklılıkların zaman içinde de i medi i varsayılmaktadır.⁷ Ancak tahmin edilen modelde potansiyel olarak içsellik (endogeneity) problemi mevcut olabilir. Bir ba ka ifadeyle ba ımlı de i ken ile ba ımsız de i ken arasında iki taraflı bir etkile im varolabilir. Bu problem klasik panel tekniklerini geçersiz kılabilir. Problemi çözmek için araç de i ken metodu metodu kullanılmı tır. Araç de i kenler sonuçlar kısmında ayrıntılı olarak belirtilmi tir. Ayrıca kendiyle ilgile im (autocorrelation) probleminin varlı ı durumunda gecikmeli ba ımlı de i kenleri kullanarak panel verilerinin dinamik özelli ini de de erlendiren Arellano-Bond tahmincisi de kullanılmı tır.

---

⁷ Analizler bu varsayımı yapmayan rastsal etkiler (random effects) yöntemi ile de tahmin edilmi tir. Ancak Hausman testi sabit etkiler modeli sonuçlarını tercih etti inden yalnızca, sabit etkiler sonuçları gösterilmi tir.

Tablo 2: Türkiye'deki de i ik sektörlerdeki %PSE

	Bu day	Mısır	Di er Hububat	Ya tohumları	Rafine eker	Süt	Büyükba hayvan	Küçükba hayvan	Kümes hayvanları	Yumurta
1989	39	22	16	25	2	54	7	18	23	30
1990	25	35	36	27	23	82	28	17	30	14
1991	49	43	41	36	39	77	50	16	19	-9
1992	29	41	38	37	43	64	37	10	33	36
1993	23	31	50	31	39	56	34	18	42	20
1994	30	3	24	9	-13	57	10	21	29	17
1995	4	19	8	25	35	48	39	28	45	50
1996	15	23	22	39	34	48	28	2	25	28
1997	34	39	32	42	56	56	48	6	16	28
1998	43	45	55	34	57	47	56	21	37	30
1999	43	39	48	41	66	47	57	27	32	32
2000	23	32	27	42	56	43	54	21	30	35
2001	-4	7	5	27	30	-2	44	-18	15	23
2002	13	16	5	11	49	34	53	7	28	22
2003	39	38	23	25	61	35	61	12	24	2
2004	16	43	27	23	63	34	53	4	41	37

Tablo 3 :Türkiye AB ve OECD ülkelerinde tarım destek programlarının kategorik dağılımı

	Türkiye			OECD Ortalaması			AB ülkeleri		
	Fiyat Destek Politikaları	Ürün miktarına ba lı destekler	Girdilere ba lı destekler	Fiyat Destek Politikaları	Ürün miktarına ba lı destekler	Girdilere ba lı destekler	Fiyat Destek Politikaları	Ürün miktarına ba lı destekler	Girdilere ba lı destekler
1986	75	0	25	77	5	15	89	4	6
1987	76	0	23	78	5	15	87	5	7
1988	62	1	38	78	5	15	84	6	9
1989	70	0	30	76	5	15	77	9	12
1990	82	1	18	76	6	15	78	8	13
1991	84	0	15	78	4	14	79	6	11
1992	81	0	19	76	3	17	75	4	18
1993	76	6	19	74	3	20	68	4	24
1994	47	5	48	74	2	20	65	3	29
1995	49	3	48	70	2	23	60	2	32

(Devam)Tablo 3 :Türkiye AB ve OECD ülkelerinde tarım destek programlarının kategorik dağılımı

	Türkiye			OECD Ortalaması			AB ülkeleri		
	Fiyat Destek Politikaları	Ürün miktarına ba lı destekler	Girdilere ba lı destekler	Fiyat Destek Politikaları	Ürün miktarına ba lı destekler	Girdilere ba lı destekler	Fiyat Destek Politikaları	Ürün miktarına ba lı destekler	Girdilere ba lı destekler
1996	59	2	38	67	3	24	56	4	35
1997	74	2	24	66	3	23	57	4	35
1998	82	0	18	67	4	22	61	3	32
1999	74	4	22	66	6	19	64	3	30
2000	84	5	11	63	7	20	57	4	36
2001	16	55	21	59	8	23	52	4	38
2002	73	3	2	63	4	24	56	4	35
2003	80	2	1	61	4	24	55	3	37
2004	78	3	2	60	5	25	53	3	37
Ortalama (1986-2004)	69	5	22	70	4	20	67	4	25

AMP R K TAHM NLER VE SONUÇLAR

Ekonometrik analizlerin sonuçları Tablo 4’te sunulmu tur. (1) nolu modelde do rusal sabit etkiler sonuçları sunulmaktadır. Ampirik sonuçlar genel olarak teorik beklentilerle uyu maktadır. Üretim dalının büyüklü ünün destek oranını artırdı ı görülmektedir. Buna göre ekonomik olarak daha büyük üretim dalları politik olarak da daha güçlü olmaktadırlar. Do al olarak da politik güçlerini kendilerini kollayıcı düzenlemeleri destekleyici olarak kullanmaktadırlar. Sonuç olarak büyük üretim dallarındaki üreticiler kanuni düzenlemeler tarafından daha çok kollanmaktadırlar. Üretim dalı büyüklü ü ile ilgili bu sonuç uygulanan tüm ekonometrik modellerin tahminleriyle do rulanmı tur.

Çalı mada ekonomik olarak büyük üretim dallarının devletten daha yüksek oranda destek alaca ı sonucu ortaya çıktı. Ancak burada içsellik problemi akla gelmektedir. Ekonomik olarak büyük olan üretim dalları hükümet tarafından daha çok kollanırlar ancak daha çok kollanan üretim dalları da zaman içinde daha çok büyürler.⁸ Dolayısıyla etkile im iki taraflı olarak çıkacak ve klasik panel tekniklerini geçersiz kılabilecektir. Bunu çözmek için araç de i ken metodu (IV) metodunu kullanılabilir. IV tekni inde içsel de i ken korelasyonu olan ancak hata payıyla ba lantılı olmayan bir araç de i ken bulunması gerekmektedir. Üretim dalındaki üretimin ekonomik büyüklü ü ile ba lantılı olan ancak üretim dalına yapılan devlet deste i ile ba lantılı olmayan bir de i ken bulunması gerekmektedir. Ürünün dünya fiyatlarındaki de i imler yurtiçi üretimi de etkileyecektir. E er ürünün dı arıdaki fiyatı çok artarsa yurtiçi üreticiler ihracat dü üncesiyle üretimi artıracaca ndan üretimin de eri de artacaktır. Ancak Türkiye dünya piyasasında nisbeten küçük bir ülke oldu undan yurtiçi üreticileri kollayan destekler ürünün dünya fiyatını etkilemeyecektir. Dolayısıyla ürünün dünya piyasalarındaki fiyatları araç de i ken olarak kullanılabilir. Ayrıca gecikmeli içsel de i kenler de (lagged endonegeous variable) araç de i ken olarak kullanılabilirler. (2), (3) ve (4) nolu modellerde bu araç de i kenler kullanılarak analizler yapılmı tur. Sonuçlar genel olarak do rusal panel sonuçlarıyla paralel ve beklentilerle uyumlu olarak belirlemektedir.

---

⁸ Gerek fiyatlar yüksek olaca ndan gerekse te viklerden dolayı üretim yüksek olaca ndan.

Tablo 4: Ampirik sonuçlar

Bağımlı Değişken: Destek Oranı (%PSEP)	1 (Doğrusal) ¹	2 (Araç Değişken) ²	3 (Araç Değişken) ³	4 (Araç Değişken) ⁴	5 (Dinamik Panel) ⁵
Destek oranının gecikmeli değişimi					.43 (9.48)
Üretim dalı büyüklüğü	60.83 (3.03)	216.63 (2.21)	93.24 (2.26)	107.94 (3.30)	55.31 (4.94)
Tüketim miktarı	-18.10 (-1.18)	-103.45 (-2.05)	-67.50 (-2.21)	-70.02 (-2.31)	40.21 (4.70)
(Üretim dalı büyüklüğü) ²	-648.64 (-1.91)	-2463.29 (-1.02)	508.40 (0.55)		-2071.97 (-6.69)
Fert başına gelir	.03 5.59	0.03 (2.94)	.032 (6.54)	.03 (6.54)	.07 (6.37)
Tarım sektörünün büyüklüğü	15.75 (2.35)	31.91 (2.06)	36.33 (3.79)	35.55 (3.77)	-20.28 (-1.77)
(Tarım sektörünün büyüklüğü) ²	-.44 (-2.26)	-.98 (-2.02)	-1.11 (-3.67)	-1.09 (-3.65)	.57 (1.66)
En yakın seçime uzaklık	-1.88 (-2.09)	-2.93 (-1.13)	-2.68 (-1.95)	-2.67 (-1.95)	-7.05 (-3.62)
Gözlem sayısı	228	108	216	216	108

1:Sabit etkiler modeli. Standart sapmalar sektör bazında kümelendirilmiştir. 2:Kullanılan araç değişkenler: Gecikmeli üretim dalı büyüklüğü, gecikmeli üretim dalı büyüklüğü ünün karesi ve ürünün dünya ortalama ihracat fiyatı 3:Kullanılan araç değişkenler: Gecikmeli üretim dalı büyüklüğü ve gecikmeli üretim dalı büyüklüğü ünün karesi. 4:Kullanılan araç değişken: Gecikmeli üretim dalı büyüklüğü. 5:Dinamik Arellano-Bond tahmincisi. Kullanılan araç değişken: Ürünün dünya ortalama ihracat fiyatı. Bağımsız değişkenlerin birinci farkları kullanılmıştır.
* Hausman testi sabit etkiler modelini rastsal etki modeline tercih etmemiştir. O yüzden rastsal etki sonuçları gösterilmemiştir.

Becker modelinin çıkar gruplarının optimum büyüklü ü olması gerekti i sonucu test edilirken iki de i ken kullanıldı: üretim dalının büyüklü ünün karesi ve de ürünün yurtiçi tüketim de eri. Üretim dalı büyüdükçe belirli bir seviyeden sonra koordinasyon problemleri ba gösterecek ve grup üyeleri lobicilik faaliyetlerinde bedavacılı a (free rider) ba layacaktır. Dolayısıyla üretim dalının büyüklü ü belli bir seviyeyi aınca politik güç azalacaından destek oranı da azalacaktır. Benzer ekilde çıkar grubunda yapılan desteklerden zarar gören grubun da destekleme düzenlemelerine muhalefet etmesi beklenir. Ürünün yurtiçi tüketim de eri büyüdükçe destekleme uygulamalarından daha büyük bir kesim zarar görecek ya da zarar gören grubun ekonomik zararı artacaktır. Do al olarak destekleme düzenlemelerine muhalafet de artacaktır. Sonuç olarak üretim dalı büyüklü ünün karesi ve yurtiçi tüketim büyüklü ü de i kenlerinin negatif de er alması beklenmektedir. Genel olarak sonuçlar beklentilerle uyumlu olmakla birlikte bazı modellerde bu iki de i kenden bir tanesi istatistiki olarak anlamlı gözükmemektedir.

(5) nolu modelde ise dinamik panel modellerinde kullanılan Arellano-Bond tahmincisi kullanıldı. Bu modelde baımlı de i kenin gecikmeli de eri ile birlikte baımsız de i kenlerin birinci farkları (difference) kullanılmaktadır. Dinamik panel modeli de ço unlukla beklentilerle uyumlu sonuçlar vermiştir.

Üretim dalı büyüklü ünden sonra en güçlü sonuç fert baına dü en gelirden gözükmemektedir. Tüm modellerde ülkenin ekonomik refahı yükseldikçe tarıma olan desteğin de arttığını gözlemlenmektedir. Ülke zenginle tikçe tarım ürünlerinin kı lilerin bütçesindeki payları azaldığından tarım ürünlerinin talebi nisbeten inelastik hale geliyor. Bunun sonucunda da üreticileri kollayan ve tarım ürünlerinin fiyatlarını yükselten düzenlemelere karşı kamoyunda daha az tepki do maktadır. Tepkiler az olunca da bu düzenlemelerin politik maliyeti azaldığından yurtiçi üreticileri kollayıcı düzenlemelerin miktarı gözle görülür bir biçimde artmaktadır.

Türkiye’de tarımsal destek politikalarının seçimlerde oy kazanmak amacıyla uygulanan populist uygulamalardan oldu una dair bir görüş kamoyunda varılmaktadır. Bu çalımadaki istatistiki sonuçlar da tarım destek oranlarının seçimlere yakla tikça yükseldiğini do ruluyor. Ancak tahminlerde en yakın seçime uzaklığı belirlerken sonraki ilk seçime uzaklık de il, bulunulan seneden önceki ya da sonraki en yakın seçime olan uzaklık kullanıldı. Politikacıların seçimlerden önce vermiş oldukları vaadleri tutmak isteyecekleri dü ünüldü. Seçimlerde tarım destek oranlarını artıracaklarını vaadeden

politikacılar seçimden sonra kolaylıkla bu sözlerini gözardı edemeyeceklerinden sadece seçimlerden hemen önce de il aynı zamanda seçimlerden hemen sonra da destek oranlarının yüksek olacağını düşünöldü. Tüm modellerde seçimden uzakla tıkça destek oranlarının azaldığı ortaya çıktı.

Ayrıca tarım sektörünün genel olarak politik gücünden üretim dallarının yarar görüp görmediğini de test edildi. Hemen tüm modellerde tarım sektörünün ekonomik büyüklüğünün politik güç olarak ortaya çıktığı ve bu güçten de tarımsal üretim dallarının hükümetten daha yüksek oranda destek alarak faydalandığı sonucu çıktı. Üretim dallarına benzer şekilde tarımın da genel olarak optimum bir büyüklüğü oldu u tarım büyüklüğünün karesi de ikenin negatif de ger almasıyla doğrulandı.

SONUÇ

Becker modelinde tüm çıkar gruplarının optimum bir büyüklüğü oldu u öngörülmektedir. Çıkar gruplarının politik gücüyle orantılı olarak devlet tarafından kollayıcı düzenlemelere maruz kalacağını düşünölmektedir. Becker genel olarak ekonomik büyüklük ile politik güç arasında doğrusal olmayan bir ilişki oldu unu ortaya koymuştur. Çıkar grubu büyüdükçe lobicilik faaliyetlerindeki ölçek ekonomileri fırsatlarından dolayı politik güç grup büyüklüğünden daha hızlı bir şekilde artmaktadır. Ancak grup belli bir büyüklüğe ula tı tında koordinasyon ve kontrol gibi grup içi dinamikleri ilgilendiren problemlerden dolayı politik güç sektöre ulaşamamaktadır. Ayrıca çıkar grubu önemli bir büyüklüğe ula tı tında sektörü kollayıcı düzenlemeler daha büyük bir kesimi rahatsız etmeye başlayacağından (ya da bir kesimi daha fazla rahatsız etmeye başlayacağından) çıkar grubu politik arenada daha büyük bir muhalefetle karşılaşacaklardır. Bu da politik gücünden kaynaklanan kollayıcı düzenlemeleri uygulamaya başlamasını azaltacaktır. Çalışmada Türkiye'deki de iktisadi tarımsal üretim dallarının devletten gördükleri kollayıcı düzenlemeleri kapsayan OECD verilerini kullanarak bu hipotezler test edildi. Veriler modeldeki bu tezleri doğruladı. Verilerdeki üretim dalının büyüklüğü arttıkça destek oranlarının arttığı ancak üretim dalı belli bir büyüklüğe ula tıktan sonra destek oranlarının azaldığı sonucu bulundu. Ayrıca yurtiçi tüketim miktarı arttıkça yurtiçi üreticileri destekleyici düzenlemelerin azaldığı sonucuna ula ıldı.

Bununla beraber tarımdaki destek oranlarının ülkenin geliri arttıkça yükseldiğini sonucu ortaya çıktı. Seçimlerin etkisi de bariz bir şekilde

gözlemlendi. Seçime yakın olan senelerde destek oranlarının seçime uzak olan senelerden önemli ölçüde fazla olduğu veriler tarafından ortaya kondu.

Bu çalışmada tarımsal üretim dallarındaki yurtiçi üreticileri destekleyici düzenlemelerin özel çıkar grupları teorilerinden Becker modelinin tahminleri doğrultusunda gerçekleştirildiği sonucuna ulaşılmıştır. Genelde dile getirilen amaçların aksine destekleyici düzenlemelerin güçlü olan çıkar gruplarını daha da güçlendirecek biçimde gerçekleştirildiği gözlemlenmektedir. Ayrıca ekonometrik tahminlerden politikacıların bu düzenlemeleri yeniden seçilme ihtimallerini artırmak için kullanabildikleri sonucuna da ulaşılabilmektedir. Politikacılar doğrudan olarak çıkar gruplarının lobi isteklerine karşı duyarlı olduklarından kollayıcı düzenlemeleri toplum refahından çok çıkar gruplarının isteklerine göre düzenlemektedirler. Tüm bu sonuçlardan desteklemeyle ilgili düzenlemelerin çıkar gruplarının lobi faaliyetlerine karşı daha az duyarlı kurum ve kuruluşlarca gerçekleştirilmesinin sosyal refahı artırabileceği öngörülebilmektedir.

KAYNAKÇA

ANDERSON, K. ve HAYAMI, Y., (1986). The Political Economy of Agricultural Protection. Allen & Unwin, London.

BALE, Malcolm ve Ernst LUTZ (1981) Price Distortions in Agriculture and Their Effects: An International Comparison *American Journal of Agricultural Economics*, Vol. 63, No. 1, pp. 8-22

BASSI, Sonia, Racem MEHDİ, (2001) Determinants of the European Union Agricultural Protectionism: Why are Mediterranean Products excluded from Trade Liberalization between EU and Mediterranean Countries? <http://polis.unipmn.it/epcs/papers/bassi.pdf> (31-12-2007)

BECKER, Gary, (1983) A Theory of Competition Among Pressure Groups for Political Influence, *The Quarterly Journal of Economics* Vol. 98, No. 3, pp. 371-400.

BROOKS, Jonathan (2003), Why Agricultural Policy is Still so Difficult to Reform? Seminar on Political Economy Aspects of Policy Coherence, <http://www.oecd.org/dataoecd/26/16/31685281.pdf> (31-12-2007)

GARDNER, B. (1987) Causes of U.S. Farm Commodity Programs, *Journal of Political Economy* 95:2: 290-310.

GROSSMAN Gene VE Elhanan. HELPMAN, (1994) "Protection for Sale," *American Economic Review* 84:4, pp. 833-850;

KRUEGER, A.O., SCHIFF, M. ve, VALDES, A., (1988). Agricultural Incentives in Developing Countries. *World Bank Econ. Rev.* 2, 255-272.

OECD Agricultural Support, (2005) OECD, Paris.

PORTUGAL Louis, (2005) Methodology for the Measurement of Support and Use in Policy Evaluation,

<http://www.oecd.org/dataoecd/36/47/1937457.pdf> (31-12-2007)

SWINNEN, Johan F.M., Harry DE GORTER, Gordon C. RAUSSER, ve Anurag BANERJEE (2000) The Political Economy of Public Research Investment and Commodity Policies in Agriculture: An Empirical Study. *Agricultural Economics*, 22:111-122